

UDK: 325.36:327
Biblid: 0025-8555, 69(2017)
Vol. LXIX, br. 2–3, str. 309–331

Pregledni rad
Primljen 5. avgusta 2017.
Odobren 18. septembra 2017.
<https://doi.org/10.2298/MEDJP1703309J>

„Rubikova kocka” postkolonijalizma: teorijski sinkretizam i novi izazovi u postkolonijalnim studijama

Nataša JOVANOVIĆ¹

Apstrakt: Rad analizira genezu postkolonijalizma u različitim (međusobno uslovljenim) oblicima: na idejno-humanističkom, teorijskom i na disciplinarnom nivou. Kontekstualizacijom rada prvih autora koji su stavili znak pitanja na ustaljenu i dominantnu zapadnocentričnu percepciju globalnih podela (de)konstruišemo različite faktografsko-istorijske i paradigmatičke uticaje na razvoj postkolonijalizma. Autorka poseban akcenat stavlja na poziciju postkolonijalizma u okviru tzv. Velikih debata koje su se odvijale u nauci o međunarodnim odnosima. Predmet analize su i mogućnosti razvoja postkolonijalizma kao teorija srednjeg obima koje su višestruko utilitarne za studije o međunarodnim odnosima. Kritičkim preispitivanjem početnih pretpostavki postkolonijalizma kao inherentno procesualnog, reflektivnog i subverzivnog, otvorićemo pitanja o savremenim izazovima za studije koje se bave društvenim životom bivših kolonija i njihovih odnosa sa drugim akterima na međunarodnoj političkoj sceni. Jedno od važnijih pitanja (koje možemo postaviti i u obliku hipoteze) je kako iskoristiti epistemološke i teorijske postulate postkolonijalizma u savremenom svetu u kome orijentalistička retorika umnogome opstaje, ali se, usled porasta terorizma i velikih migracija sa Bliskog istoka, politička i društvena realnost izmenila.

Ključne reči: postkolonijalizam, međunarodni odnosi, Velike debate, orijentalizam, identitet, Drugost, Edvard Said, Mišel Fuko, Tomas Hobs.

---

¹ Autorka je asistentkinja na Odeljenju za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
E-pošta: natasa.jovanovic@f.bg.ac.rs

Postkolonijalizam je zagonetka sa više rešenja. Možemo ga posmatrati na (barem) tri nivoa, a dok posmatramo bilo koji od tih nivoa otvaraju nam se nova pitanja i mogućnosti. Kao akademska disciplina postkolonijalne studije kamen temeljac dobijaju osamdesetih i devedesetih godina prošlog veka. One postaju konstanta akademskih kurikuluma, a osnivaju se i naučni časopisi koji omogućavaju održivost projekta postkolonijalnih studija. Postkolonijalizam svoju emanaciju dobija u formi discipline; međutim, možemo ga pronaći u okviru različitih studijskih programa: antropologije, sociologije, filozofije, politikologije, međunarodnih odnosa, (socio)lingvistike, teorije književnosti i studija kulture. Uprkos permanentnim pokušajima, postkolonijalizam ne uspevaju da prisvoje ni antropolozi, ni sociolozi ni politikolozi – on ostaje autonomna (u mnogim zemljama, doduše, nedovoljno razvijena) naučna oblast kroz koju se, kao kroz svojevrsnu disciplinarnu prizmu, prelamaju uticaji različitih društveno-humanističkih nauka.

Na drugom nivou, konture mozaika teorijskog utemeljenja postkolonijalizma možemo nazreti i pre konstituisanja discipline, šezdesetih godina dvadesetog veka. Iako ima jedinstveno ime (postkolonijalizam), teorija koja se krije pod tim nazivom je izrazito eklektičkog, odnosno mozaičkog karaktera i predstavlja rezultat sinergije različitih teorijskih pravaca – konstruktivizma, postmodernizma, poststrukturalizma, feminizma, neomarksizma itd. Kao i u slučaju disciplinarnog nivoa analize, postkolonijalizam je „pozajmio” gnoseološka i, još uže, epistemološka načela različitih teorijskih matrica, pa ipak, on ostaje nezavisan u odnosu na sve pomenute pravce.² Drugim rečima, mogu se pronaći spona između postkolonijalizma i konstruktivizma ili feminizma, ali se ne može staviti znak jednakosti između njih.³

Enigma sa klasifikacijom i (de)konstrukcijom postkolonijalizma se ne rešava na teorijskom nivou, naprotiv! Iako postoji i kao zasebno disciplinarno polje, i kao teorijsko usmerenje, pojedini autori smatraju da je postkolonijalizam daleko širi pojam od pomenuta dva nivoa.⁴ On je umnogome svojevrsan način razmišljanja, svetonazor, odnosno paradigma, kroz koju se posmatraju podele na globalnom nivou – i u istorijskoj i u savremenoj perspektivi. Ako analitičku poziciju smestimo na najširi (humanistički) makro nivo, postkolonijalizam dobija karakter izrazito kritičkog preispitivanja društvenih i političkih podela u svetu koje su multikauzalnog karaktera, ali imaju istovetni ishod – podelu na više i niže nacije, na manje i više vredne narode, na zaostale i napredne, moderne i varvare, Okcident i Orijent.

² R. Dž. S. Jang, *Postkolonijalizam: sasvim kratak uvod*, Službeni glasnik, Beograd, 2013, str. 18–19.

³ Jedan od najboljih pokušaja zaokruživanja projekta postkolonijalnih studija i postkolonijalne teorije je studija Lele Gandi: Leela Gandhi, *Postcolonial Theory: A Critical introduction*, Allen & Unwin, Australia, 1998.

⁴ Više videti u: *ibid.*; R. Dž. S. Jang, *Postkolonijalizam: sasvim kratak uvod*, op. cit.

Postkolonijalni način razmišljanja je sagledavanje društvene realnosti van ovih kulturno determinisanih binarnih opozicija, ali je i, istovremeno, oštra kritika takvog gledišta, njegove teorijske podloge kao i posledičnog (političkog) delanja.

Postkolonijalizam je fluidan, disperzivan i engimatičan koncept sa izrazito poroznim teorijskim i disciplinarnim granicama. Postkolonijalistički rezon je, pre svega, subverzivan jer preispituje ustaljena gledišta i rastače okoštale odnose moći. Kao jasna ideja podriivanja zapadnog kolonijalnog diskursa prepunog rasističkih i orijentalističkih toposa o drugim kulturama, iskristalizovan je još šezdesetih i sedamdesetih godina minulog veka i ostao je važan deo, ne samo akademskog, nego i književnog i političkog panteona savremenog globalnog sveta.⁵

U ovom radu rasvetličemo samo neke aspekte postkolonijalizma. Najpre ćemo se osvrnuti na rad „očeva osnivača”, na konglomerat teorijskih, ali i vanteorijskih uticaja na stvaranje i konsolidaciju postkolonijalizma kao validnog i respektabilnog akademskog polja da bismo se, u drugom delu rada, pozabavili isključivo dijalektičkim odnosom između postkolonijalizma i međunarodnih odnosa. Treći deo rada biće posvećen savremenim izazovima za postkolonijalne studije, dominantnim temama u okviru discipline, ali i mogućnostima za promenu dosadašnje ustaljene postkolonijalne perspektive za posmatranje odnosa moći između Orijenta i Okcidenta.

Prvi koraci postkolonijalizma: teorijski uticaji i paradigmataska elaboracija

Nekada davno postojali su civilizovani ljudi i oni koji to nisu. Zapad je bio subjekt istorije a stanovnici većeg dela Afrike, Azije, Australije i Amerike bili su, zajedno sa prirodnim resursima, pasivni. Politička, vojna i ekonomska uzurpacija tih delova sveta bila je opravdavana normalizacijom viševekovnog civilizacijskog odnosa permanentnog unižavanja i rastuće dominacije Zapada nad ostatkom sveta. Beli (i muški) Zapad potčinio je kolonije, ne samo politički i ekonomski već, dakle, i kulturološki.⁶ Imperativ civilizacijske nadmoći naprosto je legitimisao svaki vid

⁵ Jelena Arsenijević Mitrić, „Dijalektika postkolonijalizma”, *Lipar*, god. XVII, br. 60, 2016, str. 42.

⁶ Treba podvući razlike između kulturnog potčinjavanja, odnosno unifikacije ili izostanka iste u različitim obrascima kolonizacije. „Velika Britanija i Francuska, dve najveće kolonijalne sile, razvile su različite modele organizacije i upravljanja kolonijalnim posedima. Za razliku od britanske, francuska kolonijalna politika je, uz ekonomsku eksploataciju, podrazumevala i uvođenje kulturnih promena. Francuske vlasti zahetvale su unifikaciju kolonijalnog stanovništva u skladu sa njihovim modelom življenja” (Nataša Jovanović, „Značaj izborne kulture za održavanje i razvoj minimalnog nivoa demokratije: primer Republike Tunis”, *Kultura*, br. 148, 2015, str. 211).

eksploatacije koja je opravdavana amalgamom znanja i diskursa zapadnoevropskih naučnika (ali i državnika, pisaca, umetnika itd.) o tom delu sveta.⁷

Ovakvo tumačenje može se naći na početku uvodnog teksta časopisa *Postkolonijalne studije (Postcolonial studies)* i autori, krajem devedesetih godina, zaključuju da je takav *praxis*, i sa njim komplementarni diskurs, srećom, prošlost.⁸ Oni smatraju da su skinuti okovi orijentalizma koji su stezali naučni i stručni narativ, i da, sledstveno tome, počinje period (relativno) objektivnog proučavanja društava bivših kolonija, uz uvažavanje kulturološkog, etičkog, religijskog, rodnog i političkog diverziteta.⁹ „Mračna priča prepuna nasilja” (Elizabet Abot) tj. priča o kolonizaciji je okončana, no urednici smatraju da je kolonizacija u obliku ideologije (i narativa) itekako opstala, te je stoga pokretanje časopisa o postkolonijalizmu prekopotreban korektiv savremene nauke.¹⁰

„Vetar u leđa” postkolonijalizmu kao paradigmi i kao teorijskom obrascu udahnuo je Edvard Said (Edward Said). Said se kretao već utabanim putem Fukoovog (Michel Foucault) viđenja međusobne uslovljenosti između (kapilarno ustrojene) moći i znanja ovaploćenog u diskursu.¹¹ Said je redefinisao, primenio i nadgradio ovo stanovište na primeru sveukupnog odnosa Zapada prema Orijentu. Orijent je u Saidovim delima široko shvaćena kategorija. On, pre svega, misli na muslimanske zemlje i na odnos zapadnohrišćanske etike prema islamu, ali se, međutim, orijentalizam odnosi i na druge zemlje i religije. Tako, na primer, i Indija, Kina, Japan itd. spadaju u korpus zemalja koje se proučavaju iz orijentalističke perspektive. Said se smatra idejnim „ocem osnivačem” postkolonijalističkog narativa i naučne pozicije. Fuko je moderna društva definisao kao diskurzivna društva u kojima koegzistiraju različiti narativi koji definišu realnost.¹² Konstrukti poput pola, etniciteta, rase, civilizacije, seksualnosti itd. nisu notorne činjenice van značenjskih označitelja koji im pridaju strukture, odnosno akteri.¹³ Said je ovu

⁷ Sanjay Seth, Leela Gandhi, Michael Dutton, „Postcolonial studies: A beginning...”, *Postcolonial studies*, Vol. 1, No.1, 1998, p. 7.

⁸ Ovaj časopis nije jedini koji se bavi problemima društava bivših kolonija, ali je jedan od retkih koji je održao kontinuitet i naučnu relevantnost.

⁹ Pa ipak, egzotizacija orijentalnog prostora i stereotipizacija tih kultura nije nestala, smatraju autori. Stoga su i odlučili da pokrenu časopis koji će omogućiti kritičko preispitivanje savremene *mainstream* naučne (zapadne) pozicije i to i na teorijskom i tematskom, ali i na metodološkom nivou (Sanjay Seth, Leela Gandhi, Michael Dutton, „Postcolonial studies: A beginning...”, op. cit., pp. 11).

¹⁰ Citat prema: Elizabet Abot, *Slatko-gorka istorija šećera*, Geopoetika, Beograd, 2009, str. 34.

¹¹ Michel Foucault, *Znanje i moć*, Globus, Zagreb, 1994, str. 70–71.

¹² Mišel Fuko, *Poredak diskursa*, Karpos, Loznica, 2007, str. 30–31.

¹³ Jedna od osnovnih razlika između Fukoa i Saida je upravo u tome što Said smatra da pojedinačni autori daju snažan pečat konstruisanju i postojanosti orijentalističkog diskursa, dok kod Fukoa

teorijsku percepciju dopunio naglašavanjem postojanja i orijentalističkog diskursa kao jedne od važnih retoričkih i teorijskih matrica koja fluktuirala u savremenom svetu. Prema Saidu, orijentalizam je:

(...) diskurs koji ne stoji ni u kakvoj direktnoj, korespondentnoj vezi s političkom moći u sirovom obliku, nego se pre stvara i postoji u nejednakoj razmeni s različitim vidovima moći i do izvesne mere se oblikuje u razmeni s političkom moći (kao u slučaju kolonijalnog ili imperijalnog establišmenta), moći intelekta (kao u slučaju dominantnih nauka poput komparativne lingvistike ili anatomije ili bilo koje od modernih političkih nauka), moći kulture (kao u slučaju dogmi ili kanona ukusa, tekstova, vrednosti), moralne moći (kakve su ideje o tome šta „mi” možemo, a „oni” ne mogu da čine ili da razumeju kao što „mi” možemo).¹⁴

Premda prve korake ka redukcionističkom shvatanju Orijenta kao zaostalog, varvarskog, primitivnog, senzualnog, egzotičnog i, u skladu sa time nužno submisivnog, Said pronalazi u delima srednjevekovnih mislilaca – čak i ranije npr. u Danteovom opisu Muhameda i Alija koje glavni junak sreće u 28. pevanju, odnosno u osmom krugu *Pakla*. Said smatra da je Dante, time što je prve muslimane pozicionirao na domak samog Satane, doprineo utemeljenju percepcije islama u orijentalističkom ruhu. Said, ipak, prosvetiteljstvo identifikuje kao početnu tačku formulisanja orijentalizma kao holističkog idejnog, teorijskog, epistemološkog, estetičkog i političkog korpusa relacionih odnosa između Okcidenta i Orijenta.¹⁵ Said beskompromisno i sudi i presuđuje brojnim putopiscima, piscima, književnicima, političarima, i pre svega, naučnicima za to što su svojim radovima dali gradivni materijal za orijentalističku konstrukciju koja će, posledično, dati legitimitet za kolonijalno potčinjavanje nezapadnih društava. Tako su se na Saidovoj listi „krivaca” za opstanak orijentalizma našli i lingvisti Ernest Renan (Ernest Renan) i Silvester de Sasi (Silvestre de Sacy), ali i Henri Kisindžer (Henry Kissinger), Bernard Luis (Bernard Lewis), Napoleon Bonaparta (Napoleon Bonaparte) i mnogi drugi.

Jedan od interesantnijih primera Saidove diskreditacije autora je njegovo optuživanje jednog od najuticajnijih sociologa u 20. veku Pjera Burdijea (Pierre

---

akteri imaju veoma malo (ili gotovo nimalo) moći da oblikuju diskurs koji je, zapravo, sam po sebi struktra (Edvard Said, *Orijentalizam*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2008, str. 37).

¹⁴ Ibid., str. 23.

¹⁵ Aleksandar Molnar, „Inovativnost Montesijeovog određenja despotije”, *Sociologija*, god. 57, br. 3, 2015, str. 407. Fuko umnogome vidi prosvetiteljstvo kao početnu stanicu reprodukcije diskursa koje će držati pod kontrolom stanovništvo. Sledeći Ničeovu logiku a kritikujući Kantov afirmativan odnos prema prosvetiteljstvu, Fuko ne vidi nikakvo moralno dostignuće u prosvetiteljskom nasleđu. Fuko kritiku prosvetiteljstva primenjuje na primeru istorije seksualnosti, nasilja i slično, no, i u ovom slučaju može se uočiti analogija između Fukoa i Saida.

Bourdieu) za primenu orijentalističke logike i zanemarivanje negativnih posledica kolonizacije u svojim etnografskim i teorijskim istraživanjima. Burdije je kraj pedesetih i početak šezdesetih godina proveo u Alžiru i neke od svojih studija u tom periodu posvetio je upravo preispitivanju zapadnocentrične perspektive u naučnom i političkom polju. Neke od njegovih kasnijih teorijskih konstrukata poput habitusa, polja ili refleksivne sociologije nastaje pod uticajem zaokruženog proučavanja kolonijalne kulture, društvene dinamike i političkih implikacija. Burdijev pogled na Alžir daleko je više u postkolonijalnom maniru nego što je to Said hteo da prizna.¹⁶ Ovaj primer nam ukazuje na dva veoma bitna aspekta koja bi valjalo podrobnije preispitati i istražiti. Prva tema je Burdijeov doprinos postkolonijalnim studijama, a druga tema je u domenu sociologije saznanja; istraživačko pitanje bi glasilo: koliko je autora nepravedno oštećeno etiketom orijentalizma koje mu je Said olako pripisao? Koliko su studije postkolonijalizma izgubile zbog poštovanja Saidovog autoriteta i u kojoj meri je narušena objektivnost time što su radovi određenih društvenih misliaca (Burdije je samo jedan od primera) zanemareni i nedovoljno proučavani? Obim ovog rada nam ne dozvoljava da to elaboriramo, ali ono ostaje jedan od važnijih izazova za savremene studije postkolonijalizma.

Said je u svojim kritikama nemilosrdan – i oni koji Orijent posmatraju kroz romantičarsko-afirmativne naočare egzotizacije Orijenta, i oni čije su stavovi izrazito pežorativi, su *orijentalisti* i odgovorni su za to što su svojim stručnim i naučnim studijama dali legitimitet političkim odlukama o brutalnoj kolonizaciji delova afričkog, azijskog i drugih kontinenata. Orijentalistika je, dakle, nauka koja je dala akademski prefiks izvitoperenom i pervertiranom proučavanju Orijenta, a to je bio idejni katalizator kolonizacije. Said smatra da je u istraživanjima orijentalista

(...) kultura rasterećena bilo kakvih zapleta sa moći, predstave se smatraju apolitičnom slikom koju treba analizirati i tumačiti kao i svaku drugu neutralnu pojavu, a razdvajanje sadašnjosti od prošlosti smatra se završenim. Ipak, odvajanje ovih sfera nije nikakav neutralan ili slučajan izbor; poput saučesnika u zločinu, humanista pravi izbor i bira prerušeni, ogoljeni, sistematski prečišćeni tekstualni model umesto jednog borbenijeg čije bi se glavne osobine neizbežno splele oko neprekidne borbe za pitanje same imperije.¹⁷

Postojanje i održavanje orijentalizma je nužan preduslov, ne samo za kolonizaciju, već i za formulisanje zapadnog identiteta.¹⁸ Ova druga funkcija

¹⁶ Julian Go, "Decolonizing Bourdieu: Colonial and Postcolonial Theory in Bourdieu's Early Work", *Sociological Theory*, Vol. 31, No. 1, 2013, pp. 49–74.

¹⁷ Edvard Said, *Kultura i imperijalizam*, Beogradski krug, Beograd, 2002, str. 25.

¹⁸ Edvard Said, *Orijentalizam*, op. cit., str. 272.

orijentalizma je svakako kompleksnija i zbog toga je Saidov koncept orijentalizma inkluzivan pojam koji uključuje, kao što smo rekli, i pozitivne i negativne konotacije¹⁹ u odnosu na Orijent.²⁰ Upravo zbog ove druge funkcije (konstruisanje identiteta u interaktivnom modelu „Mi i *Drugi*“) Said jednom nogom „stoji“ u okviru konstruktivističke tradicije. O sponi između konstruktivizma i postkolonijalizma biće reči u nastavku rada.

Ključni korak ka objektivnijoj nauci i ka pravednijoj raspodeli političke i ekonomske moći je, prema Saidovom mišljenju, temeljno preispitivanje odnosa centra i periferije.²¹ Said nikad nije govorio Valerstinovom (Immanuel Wallerstein) terminologijom, pa ipak definisanje regiona u odnosu na pozicioniranje modernog kapitalističkog poretka veoma je korisno za razumevanje utemeljenja (klasnih i drugih) razlika između zemalja koje su od kapitalizma imale najviše benefita (zemlje „centra“) i onih koje se, u manjoj ili većoj meri nalaze na obodu svetskog kapitalističkog sistema (zemlje „poluperiferije“ i „periferije“). Dakle, presiptivanje različitih aspekata globalne nejednakosti je, ujedno, i *lajtmotiv* postkolonijalizma i kao teorije i kao akademske discipline. Zbog toga možemo slobodno reći da je Said najviše uticao na afirmaciju postkolonijalizma. Said je ostavio traga u toj meri da je „sama reč orijentalista ostala u upotrebi kao uobičajena optužba protiv onih koji nadgledaju ulogu Istoka u stvaranju Zapada“.²² No, to ne znači da je Said jedini autor koji je doprineo postkolonijalnim studijama, niti da njegovo stanovište ne zavređuje kritiku.

Saidova studija o orijentalizmu od početka je glorifikovana, ali je, istovremeno, izazvala i oštro negodovanje. Kritike su se „kretale“ u dijapazonu od onih koje su bile sazajnog karaktera (neistoričnost, unifikacija i Orijeanta i Okcidenta, nerazlikovanje modela kolonizacije (francuskog i britanskog), izostanak analize nemačkog orijentalizma, poistovećivanje romantičarske percepcije sa kolonizatorskim afinitetima itd.), pa do onih koje su bile u domenu borbe na biografskom terenu (optuživanje Saida za bezuslovnu i subjektivnu borbu za prava Palestinaca, anticionizam itd.). Said

¹⁹ Reč je o manifestnim i latentnim funkcijama u okviru orijentalizma. Prve se odnose na „one objektivne posledice po specifičnu jedinicu (osoba, podgrupa, društveni ili kulturni sistem) koje doprinose njenom prilagođavanju ili adaptaciji koja je bila nameravana; druge se odnose na nenameravane i nepriznate posledice slične vrste“ (Robert K. Merton, *O teorijskoj sociologiji*, Plato, Beograd, 1998, str. 129). Manifestna funkcija je lako uočljiva kod pežorativnih analiza Orijeanta; i afirmativne studije imaju svoju (latentnu) funkciju, složio bi se Said.

²⁰ Edvard Said, *Orijentalizam*, op. cit.; Armando Salvatore, „Beyond Orientalism? Max Weber and the Displacements of ‘Essentialism’ in the Study of Islam“, *Arabica*, Vol. 43. No. 3, 1996, p. 458.

²¹ Immanuel Wallerstein, „The rise and future demise of the world capitalist system: Concepts for comparative analysis“, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 16, 1974, pp. 387–388.

²² Iver B. Nojman, *Upotrebe Drugog: „Istok“ u formiranju evropskog identiteta*, Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2011, str. 35.

je sve optužbe odbacio kao efemerne i zaista, uprkos lavini kritika koje ne prestaju ni danas, njegova dela, ali i politički angažman, ostali su najvažniji početni impuls za razvoj postkolonijalizma, i na nivou teorije, i na nivou studija.²³

Postkolonijalizam se (kao uostalom i Saidova studija), uklopio u opštu teorijsku i aktivnopolitičku klimu s kraja šezdesetih godina 20. veka. Bilo je to doba u kome „Gvozdena zavesa” još nije podignuta, Berlinski zid nije pao, a u bipolarno ustrojenom svetskom poretku nije bilo prostora za *Drugog* bez sovjetskog prefiksa. U to vreme razvijaju se tzv. Novi socijalni pokreti čiji je glavni zadatak promena poretka u kome muška, bela, srednjoklasna, zapadna struktura drži sve poluge (svetske) moći u svojim rukama. Teorijska podloga ovih pokreta bila je triangulatornog karaktera i u sebi je sublimirala različite pravce – od postmoderne do kritičke teorije.²⁴ Teorijski sinkretizam bio je plodno tle za razvoj i Saidove koncepcije orijentalizma i postkolonijalnih studija. Kao što smo na početku rada rekli, postkolonijalizam se kao humanistička percepcija definiše upravo u to doba, dok disciplinarni i teorijski modalitet dobija tek deceniju kasnije, naročito nakon Saidove sveobuhvatne studije.

Mada nikada nije dobio glavnu ulogu na akademskoj pozornici, postkolonijalizam ipak postaje jedan od važnijih pravaca u okviru više disciplina. Razlog njegovog opstanka i u 21. veku je činjenica da, uprkos tome što su kolonije postale deo prošlosti, ni orijentalistički diskurs a ni različiti oblici eksploatacije tog dela sveta nisu nestali. Zbog svega navedenog borba za rotaciju zapadne etnocentrične percpcije i vidljivost (post)klonijalnog *Drugog* ne prestaje ni na početku tekućeg stoleća. „Čak i u postkolonijalnom svetu, jezik orijentalizma i dalje zadržava svoju retoričnu snagu koristeći se moćnim kategorijama kojima stigmatizuje društva koja se ne uklapaju u 'zapadni tip demokratije'”.²⁵

Nexus između postkolonijalizma i međunarodnih odnosa: „rat svih protiv svih” ili arheologija *drugosti*?

Postkolonijalizam bi se, zbog svojih idejnih korena i inicijalnih teorijskih uticaja, najpre mogao naći na tromeđi između antropologije, sociologije i kulturologije.²⁶

²³ Edward Said, “Orientalism Reconsidered”, *Cultural Critique*, No. 1/1985, p. 107.

²⁴ Za više videti: Alan Swingewood, *A Short History of Sociological Thought*, Macmillan Palgrave, London, 2000.

²⁵ Milica Bakić-Hayden, *Varijacije na temu „Balkan”*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 2006, str. 32.

²⁶ Ne treba zaboraviti da i lingvistika, odnosno studije kritičke analize diskursa, kao i politikologija igraju značajnu rolu.

Pa ipak, postkolonijalni rezon i epistemologija su na „mala vrata“ ušli i u nauku o međunarodnim odnosima. Iako (relativno) mlada, nauka o međunarodnim odnosima razvijala se ubrzanim tempom, a mreža različitih teorijskih pravaca premrežila je ovu akademsku disciplinu za samo nekoliko decenija.²⁷ Mada međunarodni odnosi nisu ostali imuni na uticaje idejnih pravaca iz drugih naučnih disciplina (sociologije, psihologije, filozofije itd.), izgradili su i sopstvena teorijska oružja. U toku četvrte (odnosno treće) Velike debate na bojnom polju na kome su različiti teorijski pravci „ukršitali koplja“ (a to čine i dan danas) pomalo stidljivo, ali ipak dovoljno transparentno, pojavio se i postkolonijalizam.

Rat paradigmi, odnosno četiri Velike debate u nauci o međunarodnim odnosima odvijale su se u nekoliko faza. Prema nekim tumačenjima prvu Veliku debatu izvojevali su realisti nad idealistima. Druga Velika debata vodila se na polju epistemologije – da li primeniti tradicionalni ili naučni metod bila je ključna tačka razdora. Da i u nauci o međunarodnim odnosima ima mesta empiriji tvrdili su pozitivisti koji su umnogome izvojevali bitku. Iako je metod transformisan uz oprez (i očuvani su osnovne premise realističkog koncipiranja discipline), međunarodni odnosi napravili su korak ka objektivnoj, preciznoj, sistematičnoj, opštoj i validnoj nauci. Treća velika debata odigrala se sedamdesetih godina između realizma, pluralizma i strukturalizma. Polemika o pobedniku ove debate još uvek je otvorena i bez konačnog zaključka. No, ono što je postalo jasno je da je triangulacija teorija u nauci o međunarodnim odnosima veoma plodnosna te da stoga i nema potrebe da se odlučuje o pobedniku, već treba iskoristiti prednosti svakog od teorijskih pristupa i dopuniti ga sa inovacijama iz neke druge paradigme. U nastavku Debate pojavili su se i novi teorijski pravci o kojima smo već govorili (postmodernizam, konstruktivizam, studije kultura i roda itd.) što je dijalog učinilo još dinamičnijim a studije o međunarodnim odnosima intelektualno bogatijima.²⁸ Prema nekim drugim viđenjima Debate su izgledale drugačije. Postoji konsenzus da su se prva i druga Velika debata odvijale između teorijskih titana – idealista i realista, odnosno tradicionalista i bihejviorista (pozitivista). Lejk (David Lake), međutim, smatra da je treća Debata ujedno i poslednja i da je nju najteže eksplicirati. Ona zapravo predstavlja brikolaž različitih teorijskih uticaja. Neki drugi autori, pak, smatraju da je treća Debata na relaciji realizam-liberalizam-radikalizam a četvrta se odvijala

---

²⁷ Za više videti: Dragan R. Simić, „Još jedanput o ‘Četiri velike debate’ (Crtrice iz istorije nauke o međunarodnim odnosima)”, *Politička revija*, vol. 18, god. (XX) VII, no. 4, 2008, str. 1466; Vojin Dimitrijević i Radoslav Stojanović, *Međunarodni odnosi*, Službeni list SRJ, Beograd, 1996, str. 25–57.

²⁸ Dragan R. Simić, „Još jedanput o ‘Četiri velike debate’ (Crtrice iz istorije nauke o međunarodnim odnosima)”, op. cit., str. 1465–1484.

između neorealizma, neoliberalizma i konstruktivizma. No, Lejk smatra da su Debate danas izgubile na značaju jer su teorije srednjeg obima preuzele primat u međunarodnim odnosima. Postkolonijalizam se u međunarodnim odnosima pojavljuje na talasu upliva i drugih teorijskih sistema koji nisu primarno pripadali toj disciplini.²⁹

Za razliku od prve i druge Velike debate u kojoj su takmaci bile dve suprotstavljene strane, u potonjim debatama postojao je pluralizam „oponenata” koji su se nadmetali u tome da što bolje objasne funkcionisanje međunarodnih struktura i aktera. Osamdesetih godina u međunarodne odnose penetrirali su „alternativni” postpozitivistički teorijski sistemi poput kritičke teorije, feminizma, neomarksizma, studija mira itd.³⁰ Iako nikada nije dobio jednako respektabilnu poziciju na poprištu teorijskih borbi u okviru međunarodnih odnosa, konstruktivizam se u to doba počeo nametati kao jedna od važnijih paradigmi za objašnjenje socijalne interakcije između aktera i struktura. Interaktivni model koji inspiraciju crpi iz psihološke, sociološke i kulturološke interpretacije društvene realnosti prenet je i u tumačenje međunarodnih odnosa, pre svega u domenu objašnjenja (nacionalnih, etničkih i državnih) identiteta i njegovog značaja za razumevanje događaja i procesa u svetskoj politici.³¹

Proizvodnja *Drugog* u ovom konstruktivističkom interaktivnom modelu nudi objašnjenje za formiranje soptvenog identiteta i, u narednom koraku, ogoljuje motive koji stoje iza mnogih poteza državnih aktera i centara moći duž istorijskog kontinuumu. Pošavši od studija Cvetana Todorova, Džejmsa Der Derijana (James Der Derian), preko Majkla Dž. Šapiroa (Michael J. Shapiro) i Dejvida Kembela (David Campbell), pa sve do vodećeg savremenog teoretičara međunarodnih odnosa čije se stanoviše umnogome (mada ne i u potpunosti) može definisati kao konstruktivističko – Aleksandra Venta (Alexander Wendt), možemo pratiti zajedničku nit: da bi se otkrili dublji, vrednosni, kulturološki i socijalni kauzaliteti, i da bi se arhitektonika moći dekonstruisala na gradivne komponentne, teoretičari međunarodnih odnosa moraju staviti akcenat na reflektivnost i na proučavanje

---

²⁹ David A. Lake, “Why ‘isms’ are Evil: Theory, Epistemology, and Academic Sects as Impediments to Understanding and Progress”, *International Studies Quarterly*, Vol. 55, Issue 2, 2011, pp. 465–480; David A. Lake, “Theory is dead, long live Theory: The end of the Great Debates and the rise of eclecticism in International Relations”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, pp. 568–571.

³⁰ Dragan R. Simić, “Još jedanput o ‘Četiri velike debate’ (Crctice iz istorije nauke o međunarodnim odnosima)”, *Politička revija*, op. cit., str. 1477.

³¹ Martin Griffiths, Steven Roach, M. Scott Solomon, *Fifty Key Thinkers in International Relations*, Routledge, London and New York, 2009, p. 123.

identiteta tj. na istraživanje proizvodnje, kako sopstva, tako i *Drugosti* (ili čak i stranosti). U savremeno doba tj. „u eri nacionallizma, može se u najmanju ruku tvrditi da je takva reifikacija i satanizacija *drugog* uobičajena rabota u međunarodnim odnosima (...)”.³²

Ovo polazište konstruktivističkog promatranja međunarodnih odnosa savršeno je kompatibilno sa postkolonijalnom logikom koja je umnogome rezultat Saidove (re)interpretacije, pre svega, Fukoove teorije, ali i Deridine (Jacques Derrida) definicije semiotičke dekonstrukcije.³³ Konstruisanje orijentalnog *Drugog* za razumevanja kolonijalnih aspiracija i realizaciju istih, ali i za prožimanje metoda građenja sopstvenog (zapadnog) identiteta zapravo je samo dopuna opštekonstruktivističke matrice. Bez razumevanja procesa dugog trajanja tj. bez sagledavanja istorije zidanja kulturnog, religijskog, pa i civilizacijskog sopstva u opoziciji *Drugosti*, ne mogu se validno istraživati politički akti i njihove systemske i pojedinačne posledice.³⁴ Međunarodni odnosi su na „klizavom terenu” ukoliko se ne upuste u hermeneutiku viševekovne dijadne interakcije između Orijenta i Okcidenta. Iz ugla postkolonijalizma u konstruktivističkom ruhu, bez simboličkog, diskurzivnog, procesualnog, refleksivnog i interaktivnog korektiva ne mogu se razumeti makropolitčki događaji. Ukoliko se ostane samo u domenu „igara moći” bez kulturološke, socijalne i istorijske kontekstualizacije, izučavanje ostaje na inherentno deskriptivnom (i faktografskom) nivou.

Postkolonijalizam se može obreti i u „zagrljaju” realizma. Zapravo, ako se pogleda sama priroda kolonijalnog odnosa, realistički principi podele moći između država i strukturalne pozicioniranosti između velikih sila i one koje to nisu, gotovo da su savršeno primenjivi na primeru eksploatacije manje razvijenih društava.³⁵ Nisu naddržavni entiteti vodili kolonijalnu politiku već su to činile konkretne

³² Iver B. Nojman, *Upotrebe Drugog: „Istok” u formiranju evropskog identiteta*, op. cit., str. 46.

³³ Iako daleko više u strukturalnim granicama od Fukoa, i Derida zauzima izrazito tekstualni stav. „Radi se o tome da se izričito i sistematski postavi pitanje statusa diskursa koji preuzima iz nasleđa sredstva potrebna za dekonstrukciju samog tog nasleđa” (Žak Derida, *Bela mitologija*, Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad, 1990, str. 137). Taj princip dekonstrukcije tekstualnosti preuzima i Said kada insistira na tome da orijentalizam ne postoji kao slobodnolebdeći i podrazumevajući entitet, već isključivo kao diskurs koji je u neposrednoj sprezi sa naukom (filologijom, odnosno orijentalistikom). Na taj način je Said sjedinio najznačajnije komponente Fukovog i Deridnog nasleđa (uprkos osnovnoj razlici ova dva mislioca u pogledu mogućnosti i metoda „oslobađanja” diskursa).

³⁴ Za više videti: Fernand Braudel, *On history*, The University of Chicago Press, Chicago, 1982.

³⁵ Martin Griffiths, Steven C. Roach, M. Scott Solomon, *Fifty Key Thinkers in International Relations*, op. cit., p. 1.

(tadašnje) najmoćnije države.³⁶ Eksploatacija kolonija verovatno je više nego i jedan drugi istorijski primer ilustracija za igru gotovo „nultog zbira moći”, tj. za neravnomernu podelu moći dovedenu do ekstrema. Kao što unutar samih država ne postoji potpuna (politička ili klasna) egalitarnost, tako to ne možemo očekivati ni u polju međunarodnih odnosa. I to je, iz ugla realista, ne samo nužnost, već je i gotovo benevolentno stanje međunarodnog poretka.

Postoji još jedan važan *nexus* između (post)kolonijalizma i realizma. Izvorište realizma u međunarodnim odnosima možemo pronaći u konzervativnoj političkoj tradiciji koju karakteriše izraziti antropološki pesimizam.³⁷ Ukoliko odnos između kolonizatora i kolonizovanih posmatramo kroz ovu ontološku prizmu, veza između apsolutne neophodnosti za kontrolom ljudske prirode koja je *a priori* loša (i nedruštvena) i stavljanja pod kontrolu ljudskih resursa postaje očigledna. Ako hobsovski promatramo svetsku političku realnost, kolonizaciju je sasvim validno objasniti kao svojevrsnu izgublenu utakmicu, bez da ta eksplicacija ima ikakvu vrednosnu ili čak emotivnu komponentu. To je jednostavno, iz realističke teorijske perspektive, neumitnost političkog referentnog sistema. Hobsova čuvena hiperbola o „ratu svih protiv svih” u prirodnom stanju primenjena je na nivou pojedinaca, odnosno, preciznije, na nivou malih zajednica, kako to priznaje Hobs. Reč je više o plemenskom ratu, no, primenljivost modela je široko postavljena i komplementarna i sa kompleksnijim primerima. Svi elementi države (građani i zakoni) postoje u prirodnom stanju, iako je to stanje potpuno oprečno državnom stanju. „Koreni ovog paradoksa leže u ambivalentnosti ljudske prirode i neefektivnosti (ćutanju) zakona razuma u prirodnom stanju”.³⁸ Realisti ovu logiku primenjuju na države kao aktere:

Hobbes, kao i većina realista, ostaje skeptičan prema ideji menjanja ljudske prirode. Naravno da se analitičari ne slažu oko pitanja u kojoj meri su zla ljudska priroda ili interesi neke države podložni promjenama. Većina će ih se međutim

³⁶ Treba biti oprezan i sa ovim zaključcima. Premda su države zaista bile nosioci kolonizacije, primer Istočnoindijske kompanije nam pokazuje da su postojali i drugačiji modeli. Iako je i pomenuta kompanija delovala uz svesrdnu pomoć i blagoslov krune, ipak je u tom slučaju nosilac kolonijalne vlasti bila kompanija a ne država. Zanimljiv je podatak da je vojska kompanije bila skoro dvostruko veća od britanske armije što govori u prilog kolonijalne snage ovog privrednog giganta. Više videti u: William Dalrymple, “The East India Company: The original corporate raiders”, *The Guardian*, 4 March 2015, <https://www.theguardian.com/world/2015/mar/04/east-india-company-original-corporate-raiders>, 29/07/2017.

³⁷ Dejan Jović, „Uvod u studij realizma”, u: Dejan Jović (ur.), *Teorije međunarodnih odnosa: realizam*, Politička kultura, Nakladno-istraživački zavod, Zagreb, 2013, str. 19.

³⁸ Aleksandar Molnar, *Rasprava o demokratskoj ustavnoj državi*, tom II, Samizdat B92, Beograd, 2001, str. 178–179.

ipak složiti da je Hobbesov naglasak na nadmetanju, nepovjerenju i slavoljublju vrlo korisna – iako jednostrana – karikatura koja zaslužuje da se shvati ozbiljno.³⁹

Kolonizacija je proces koji sasvim adekvatno možemo objasniti uz pomoć realizma. Uprkos oštrim kritikama koje glavni predstavnici postkolonijalne teorije danas upućuju Engleskoj školi i realizmu opšte (kritike se prvenstveno odnose na zapadocentričnost i neistoričnost ovih pristupa), smatramo da se kolonijalna zavisnost *per se* ne može adekvatno razumeti bez pomoći elementarnih realističkih postavki o kojima smo govorili.⁴⁰ Uostalom, opstanak izrazito nejednake raspodele moći u savremenom globalnom poretku između bivših kolonija i svetskih državnih giganta u najvećoj meri potvrđuje realističke hipoteze:

Uočljivo je da se uprkos dekolonizaciji vodeće svetske sile nisu bitno menjale u toku 20. veka. Najvećim delom, iste (bivše) imperijalne države nastavile su da dominiraju u onim zemljama koje su ranije bile njihove kolonije. Slučajevi Avganistana, Kube, Irana i Iraka jasno su pokazali da svaka država koja ima hrabrosti da pruža otpor svojim nekadašnjim imperijalnim gospodarima čini to na sopstveni rizik.⁴¹

Međutim, idejne korene i održivost kolonizacije (makar samo u formi ideologije) ne možemo razumeti bez sagledavanja ne samo meta-teorijskog, već i suštinskog procesualnog i kulturološko-vrednosnog odnosa Zapada prema kolonijalnim društvima. Ukoliko se ne pronikne u samu srž sveobuhvatne, konzistentne i razorne civilizacijske hijerarhizacije koja je ovaploćena upravo kroz dijalektiku između znanja (u najširem smislu) i opstanka orijentalističkog diskursa, ostaćemo samo na pojavnom i normativnom nivou analize. Dakle, u slučaju procesa kolonizacije neophodno je razdvojiti nivoe analize a onda, u narednom koraku, na svakog od njih primeniti onu teoriju čije metodološko oruđe je adekvatno nivou proučavanja.⁴²

---

³⁹ Jack Donnelly, „Realizam”, u: Dejan Jović (ur.), *Teorije međunarodnih odnosa: realizam*, Politička kultura, Nakladno-istraživački zavod, Zagreb, 2013, str. 43.

⁴⁰ Sanjay Seth, “Postcolonial Theory and the Critique of International Relations”, *Millenium: Journal of International Studies*, Vol. 40, No. 1, 2011, pp. 168–169.

⁴¹ R. Dž. S. Jang, *Postkolonijalizam: sasvim kratak uvod*, op. cit., str. 15.

⁴² Ne treba izgubiti iz vida ni gotovo nepremostivu tačku razdora između postkolonijalne subverzivne perspektive i realističkih postulata. Postkolonijalizam zahteva temeljno preispitivanje surovosti kapitalističkog poretka koji je determinisao odnose između bivših kolonija i kolonizatora i zamera realizmu što svetsko-sistemske kapitalističke poredak prihvata ne samo kao datost, već i kao svojevrsno poželjno stanje stvari. Ukoliko bi se poljuljali gvozdeno utemeljene razlike i zavisnost između centra i periferije, realistička teorijska konfiguracija srušila bi se kao kula od karata. Postkolonijalna teorija podseća da globalno nije i univerzalno (Sanjay Seth, “Postcolonial Theory and the Critique of International Relations”, op. cit., p. 173).

Bilo da posmatramo postkolonijalizam kao pravac blizak konstruktivizmu (sa čim se mi najviše slažemo), bilo kao teorijsko usmerenje srodno realizmu (za šta, takođe, postoje značajni argumenti), postkolonijalizam zauzima značajno mesto u međunarodnim odnosima.⁴³ Međutim, on ima i svoja bitna ograničenja. Pre svega u istorijskoj (mada i u savremenoj) dimenziji, postkolonijalizam nudi objašnjenja na mezo nivou tj. postkolonijalne studije su izrazito regionalnog karaktera. One nipošto ne mogu učestvovati u utakmici ravnopravno sa realizmom i liberalizmom jer ne pretenduju na holističko objašnjenje funkcionisanja međunarodnih odnosa i globalne preraspodele moći. To, doduše, ne mora biti mana već prednost, ukoliko pratimo tendenciju razvoja međunarodnih odnosa upravo na nivou „teorija srednjeg obima” koje se ne spotiču na greške velikih teorijskih sistema. Teorije srednjeg obima, i u izvornom obliku koji daje Robert Merton, ali i u interpretaciji teoretičara međunarodnih odnosa, treba da posluže izbegavanju zamki grandioznih teorijskih projekata tako što će istraživački fokus biti na specifičnom problemu, a teorijski pristup biće izrazito ekletičan. Menja se percepcija – više nisu u centru pažnje „velike teme” poput rata, moći, bezbednosti itd., već se na konkretnom slučaju primenjuju sva teorijska i metodološka oruđa koja su na raspolaganju. Jedinica analize može biti region, neka organizacija, konkretan istorijski događaj, ali u svakom slučaju srednji nivo analize zahteva iskorak u odnosu na razmišljanje u okviru *grand* teorija.⁴⁴ Smatramo da kolonijalizam tj. postkolonijalne studije mogu poslužiti kao dobar primer ovakvog istraživanja u međunarodnim odnosima. No, u svakom slučaju, utilitarnost postkolonijalitičke teorije, iako neupitna, ostaće suženog dometa. Pa ipak, postkolonijalni aspekt različitih svetskih problema ostao je važan segment teorija međunarodnih odnosa, uprkos ovom, ali i nekim drugim problemima koji se tiču promene prirode odnosa Zapada i bivših kolonija. O tim problemima u nastavku rada.

---

⁴³ Pogotovo ako u obzir uzmemo teorijske postavke pojedinih neorealista poput Džona Miršajmera (John J. Mearsheimer) koji veruju da međunarodni sistem podstiče države da teže maksimalizaciji moći, čime se stvaraju strukturni preduslovi za njihovo hegemono ponašanje. Više videti u: Robert Jackson, George Sorensen, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Oxford University Press, Oxford, 2012, pp. 82–88.

⁴⁴ Robert Merton, *O teorijskoj sociologiji*, op. cit.; David Lake, “Theory is dead, long live Theory: The end of the Great Debates and the rise of eclecticism in International Relations”, op. cit., p. 573.

Palijativno zbrinjavanje postkolonijalnih studija ili mogućnosti za promenu istraživačkih fokusa i metoda

Istraživači postkolonijalnih studija danas se dominantno bave proučavanjem kulturoloških, rodnih i religijskih različitosti pokušavajući da ukažu na to kako je postkolonijalna *Drugost* jednako validan sistem vrednosti i jednako važan akter za različitim pregovaračkim stolovima na međunarodnoj sceni. S obzirom na to da konkretne kolonijalne zavisnosti više nema, pitanje o tome šta proučavati u okviru postkolonijalnih studija i dalje je otvoreno. Danas su postkolonijalne studije umnogome obeležene feminizmom i *queer* teorijama, kao i pitanjima rasvetljavanja opstanka rasizma i drugih različitih oblika diskriminacije.⁴⁵ Savremenu postkolonijalnu teoriju (i studije) karakteriše i bavljenje prošlošću i kulturom sećanja. Proučavanje kolonijalne istorije podrazumeva, osim sazajnih dobiti, i negativnu nusposledicu u vidu buđenja veoma bolnih uspomena, no autori smatraju da je temeljno preispitivanje na povesnom horizontu ključno kako se stravični prizori ne bi ponovili.⁴⁶

Možemo uočiti i još jednu bitnu karakteristiku postkolonijalne teorije u savremenoj perspektivi. Autori koji se bave postkolonijalnim studijama u 21. veku u velikoj meri zauzimaju mikro ili mezo perspektivu baveći se ostacima kolonijalizma na slučajevima pojedinačnih društava. Tako često imamo studije slučaja Tunisa, Indije, Karipskih ostrva itd. Globalna (makro) analitička pozicija uglavnom izostaje.

Kao što smo rekli, postkolonijalizam se u najvećoj meri decentrirao iz oblasti politikologije i sociologije, a opstaje u okviru teorija književnosti i lingvistike, ali i pre svega u okviru antropoloških i kulturoloških studija.⁴⁷ Preispitivanje odnosa moći i uloge bivših kolonija na međunarodnoj sceni prevashodno se odvija u okviru međunarodnih odnosa te stoga možemo govoriti o opstanku i uticaju postkolonijalnog rezona, pa čak i postkolonijalne teorije. Ipak, teme u okviru

---

⁴⁵ Feminizam u okviru postkolonijalnih studija i teorije ne treba posmatrati kao homogenu kategoriju. Iako je zajednički imenitelj analiza „dvostruke diskriminacije” (na osnovu pola tj. roda i pripadnosti zemalja Trećeg sveta”, dalje eksplikacije ovog problema idu u različitim pravcima). Za više videti: Rajeswari Sunden Rajan, You-me Park, “Postcolonial Feminism/Postcolonialism and Feminism”, in: Henry Schwarz, Sangeeta Ray (eds), *A Companion to Postcolonial Studies*, Blackwell Publishing, New York, 2005, pp. 53–71.

⁴⁶ Leela Gandhi, *Postcolonial Theory: A Critical Introduction*, op. cit., p. 9.

⁴⁷ Neil Larsen, “Imperialism, Colonialism, Postcolonialism”, in: Henry Schwarz, Sangeeta Ray (eds), *A Companion to Postcolonial Studies*, Blackwell Publishing, New York, 2005, p. 23.

postkolonijalnih studija kao discipline u velikoj meri više nisu fokusirane na domen političkog (osim u najširem značenju tog pojma).

No ono što jeste jedna od dominantnih preokupacija u savremenoj društvenoj misli (a u neposrednoj je vezi sa reziduom kolonijalnog odnosa) je opstanak kolonijalnog, odnosno još specifičnije orijentalističkog diskursa, uprkos tome što je prestao direktan odnos zavisnosti. Izlazak iz kolonijalne potčinjenosti (koji je u nekim slučajevima plaćen sa dosta prolivene krvi) nije stavio tačku na stereotipizaciju Orijenta.⁴⁸ Orijent je i dalje u nekim javnim diskursima percipiran kao primitivan, tradicionalan, patrijarhalan i, možda i najznačanije – inherentno militantan. Kako je jedan indijski autor primetio, gde god da se krećete u tzv. Trećem svetu sretaćete razne socijaliste, liberale, demokrate, federaliste i centraliste i razne druge aktiviste. I začudićete se koliko je njihovo ponašanje daleko od ideja koje zastupaju. Orijent je i dalje visoko objektiviziran a diskurs koji se primenjuje je daleko od društvene realnosti zemalja na periferiji. Orijentalistički diskurs je i dalje čitav univerzum stereotipa.⁴⁹ Doduše, ono što je jedna od osnovnih razlika u odnosu na Saidov koncept orijentalizma je izdvajanje islama, odnosno muslimanskih društava, kao dominantnog nezapadnog *Drugog*, dok je odnos sa nekim drugim bivšim kolonijama (poput Indije ili Latinske Amerike) dobio drugačiju dinamiku.⁵⁰

Dekonstrukcija savremenog orijentalističkog narativa preokupacija je postkolonijalne teorije u 21. veku (postkolonijalnih studija, paradoksalno, u manjoj meri). Spona između postkolonijalne teorije i međunarodnih odnosa danas je posebno uočljiva u oblasti studija bezbednosti, naročito kada su u pitanju teorijski koncepti koji (usled usložnjavanja interakcije Okcidenta i Orijenta, kao i bezbednosnih implikacija koje ta interakcija sa sobom nosi) vremenom sve više dobijaju na važnosti. Svakako da primera ima više, ali sekuritizacija različitih pitanja, pre svega migrantske krize sjajan je pokazatelj nužnosti „saradnje” između postkolonijalne teorije i međunarodnih odnosa. Sekuritizaciju ne možemo razumeti bez njenog prvog stadijuma tj. bez dekonstrukcije diskursa i zauzimanja tekstualnog stava na čiji su značaj upozoravali Fuko, Derida i Said. Kontinuitet preplitanja tema, teorija i metoda između postkolonijalizma i međunarodnih odnosa u tom domenu više je nego očigledan.

⁴⁸ Leela Gandhi, *Postcolonial Theory: A Critical Introduction*, op. cit., p. 7.

⁴⁹ Sudipta Kaviraj, “In Search of Civil Society”, in: Sudipta Kaviraj and Sunil Khilnani (eds), *Civil Society: History and Possibilities*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, p. 289.

⁵⁰ Kada govori o orijentalizmu, Said u centru pažnje ima islam, pa ipak, na više mesta pominje i Indiju i neke druge azijske zemlje koje, takođe, svrstava u domen orijentalističkog.

Da bi se objasnila spirala sekuritizacije određenog fenomena veoma utilitarno teorijsko sredstvo upravo je konstruktivistička pozicija oslonjena na značaj koji diskurs ima za definisanje društvene i političke realnosti.⁵¹ Kada govorimo o sekuritizaciji fenomena koji je u neposrednoj vezi sa bivšim kolonijama – kao što su, na primer, migracije sa Bliskog Istoka – postkolonijalna teorija sa konstruktivističkim predznakom veoma je važan misaoni koordinantni sistem za razumevanje recepcije ovog procesa na Zapadu. Samim tim i različiti akti, odnosno mere i politike koje se preduzimaju, ne mogu se uzročno razumeti ukoliko se najpre ne ispuni prethodno pomenuti istraživački zadatak.

Da bi smo razumeli zašto se neke pojave tretiraju kao bezbednosno relevantne ili čak i kao bezbednosne pretnje, a sa nekim drugim pojavama to nije slučaj, ne smemo zanemariti intersubjektivno značenje koje određena pojava ima. Označiteljski potencijal ne leži samo (pa ni prvenstveno) u njenim materijalnim osobinama, već u simbolici. Simbolika se artikuliše u diskursu. Nastupajući sa poststrukturalnog stanovišta i inspirisan radovima Deride, ali i Karla Šmita (Carl Schmitt) i još nekih autora, Ole Vever (Ole Waever), ide čak dotle da tvrdi da je čitava bezbednost konstrukt koji elite putem narativa plasiraju među šire društvene slojeve koji, povratno, treba da daju legitimitet za početak borbe protiv tih „pretnji”.⁵²

Savremena migrantska kriza jedan je od najboljih testova upravo za teoriju sekuritizacije shvaćenu na gore opisan način. Iako su, kao što smo već rekli, same studije postkolonijalizma danas uglavnom preokupirane nekim drugim pitanjima, postkolonijalna teorija ostaje važan element različitih disciplina poput politikologije ili sociologije. Prethodno opisan primer nam to dobro ilustruje. Takođe, s obzirom na to da savremene fenomene ne možemo pručavati bez obuhvatanja dugih istorijsko-socijalnih procesa koji ishodište imaju u današnjem trenutku, imperativno je da se proučavanje sadržaja zapadnog identiteta i odnosa na relaciji Zapad-islam obavlja uz pomoć konstruktivističko-postkolonijalne teorijske matrice. Dakle, kako je sam proces održavanja kolonizacije nestao, realistička perspektiva u

⁵¹ Proces sekuritizacije počinje govornim činom, odnosno diskursom koji određeni sekuritizujući akteri (šefovi država i vlada, ministri, visoki vojni i policijski funkcioneri itd.) plasiraju u javnosti. Nakon retoričkih formulacija sledi preduzimanje mera u skladu sa stepenom pretnje po zajednicu. Na kraju, da bi projekat sekuritizacije nekog problema uspeo, neophodno je da publika da formalnu i/ili moralnu podršku (Filip Ejduš, „Diskurzivna i praktična konstrukcija međunarodne (ne)bezbednosti” u: Dejan Jović (ur). *Konstruktivističke teorije međunarodnih odnosa*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2016, str. 202–205.

⁵² Ole Waever, “Securitization and Desecuritization”, in: Ronnie Lipschutz (ed.), *On Security*, Columbia University Press, New York, 1995, pp. 53–55.

postkolonijalizmu nije više toliko korisna, pa „dirigentsku palicu” u vođenju istraživanja opstanka orijentalizma preuzima konstruktivizam.

Možda i najveći izazov za postkolonijalizam *en général* danas je nova dimenzija odnosa između Zapada i islama. Ne treba posebno naglašavati da je savremeni terorizam sa islamskim predznakom jedan od važnih fenomena 21. veka. Nije neophodno ni dodatno akcentovati povezanost između terorizma i već pomenutih migracija, što u pojedinim javnim diskursima dobija hiberbolične razmere i postaje sjajan „mamac” za evropske i američke birače. Zbog toga što je jedna od osnovnih karakteristika pomenutog oblika terorističkog nasilja nepredvidljivost i zato što bilo koji stanovnik (pre svega evropskog kontinenta) može postati žrtva, percepcija odnosa snaga se u 21. veku donekle promenila. Danas je situacija kompleksnija nego što je bila u periodu kolonizacije. Mada vojne intervencije zapadnih država ne prestaju na Bliskom istoku – eksploatacija resursa se takođe nastavlja, a orijentalistički diskurs opstaje – u jednačini odnosa Okcidenta i Orijenta pojavio se i fenomen straha od militantnog islama. Važan element „Novog orijentalizma” je zapadni strah od ofanzivnog islama.⁵³ Koncept novog orijentalizma predstavlja svojevrsno teorijsko rešeto koje smo konstruisali upravo za potrebe boljeg epistemičkog i teorijskog razumevanja savremenog odnosa Okcidenta i Orijenta. Najpre smo sam orijentalizam razložili duž „orijentalističkog spektra” tako da smo na jedan kraj stavili negativno uslovljeni orijentalizam, dok se na drugom kraju nalazi „Islamologizacija znanja”.⁵⁴ Cilj konstruisanja ovakvog spektra je u razlikovanju vrednosnog značenja različitih stereotipa i njihove kontekstualizacije. Ono što karakteriše Novi orijentalizam je i opstanak pomenutih stereotipa, ali je veoma bitna i dimenzija straha od islama kao militantne religije. Saidov orijentalizam podrazumevao je lament nad defanzivnošću Orijenta. Početak novog veka obeležava promena pozicije ofanzivno-defanzivno, posebno iz ugla građana evropskih metropola na

⁵³ Strah podrazumeva i bojazan od uzimanja radnih mesta posebno kada je reč o siromašnijim slojevima stanovništva, od porasta stope kriminaliteta i o najapstraktnijem strahu, strahu od ugrožavanja nacionalnog identiteta, jezika, kulture, religije itd. Pa ipak, ove vrste strahova možemo uočiti i kada je reč o migrantima iz nemuslimanskih zemalja, dok je strah od terorizma novijeg datuma i vezan je prevashodno za muslimansku populaciju (više u: Liz Fekete, *A Suitable Enemy: Racism, Migration and Islamophobia in Europe*, Pluto Press, London, 2009).

⁵⁴ Nataša Jovanović, “Contemporary Orientalistic discourse as the framework for the analysis of Islamophobia in Western societies”, in: Svetlana Stanarević, Ivica Đorđević, Vanja Rokvić, (eds), *3rd International Conference on Human Security*, Human Security Research Center – Faculty of Security Studies, University of Belgrade, Belgrade, 2017, pp. 272–274.

⁵⁵ Više u: *ibid.*, pp. 269–276.

svakodnevnom nivou. Sve navedeno znači, u određenoj meri, i preraspodelu i redefiniciju moći u savremenom političkom poretku.⁵⁵

Cvetan Todorov je jedan od prvih autora koji je uočio ovu promenu. Potpuno svestan svih boljki koje sa sobom donosi shematizam u društvenim naukama, Todorov ipak pravi četvorodelnu klasifikaciju zemalja i smešta je u jedan izuzetno interaktivni model. Zemlje koje su uglavnom bivše kolonije tj. zemlje od Maroka do Pakistana (uz još nekoliko zemalja Azije i Latinske Amerike), kako ih geografski locira Todorov, obeležava *ressentiment* tj. ozlojeđenost. Autor pozajmljuje ovaj Ničeov koncept da bi objasnio posledice poniženja koje su ove zemlje pretrpele od strane kolonizatora. Sa druge strane, većinu zapadnih zemalja Todorov smešta u kategoriju zemalja kojima dominira osećaj straha. Vlade i stanovnici tih zemalja boje se, pre svega, *ozlojeđenih* tj. boje se „fizičkih napada koji potiču iz njih, terorističkih atentata, eksplozija nasilja; a povrh svega toga, mera odmazde za koju su te zemlje sposobne u ravni energetike, pošto se kod njih nalaze najveće rezerve nafte”.⁵⁶ Zemlje straha plaše se i „zemalja apetita” koje Todorov definiše kao zemlje koje su dugo vremena „stajale po strani” i bile odsečene od raspodele bogatstva za koje veruju da im pripada. Japan, Kina, Indija, Brazil, Južna Afrika itd., primeri su zemalja u kojima raste apetit da jedan deo kolača svetskog bogatstva preuzmu u svoje (nacionalne i individualne) ruke. U četvrtu kategoriju zemalja spadaju tzv. *neodlučni* koji su van dometa pomenutih strasti, ali će vreme pokazati na koju će stranu preći.⁵⁷

Polja na kojima postkolonijalna teorija igra važnu ulogu i dan danas je mnogo. Mi smo, više u obliku pitanja nego odgovora, samo načeli neka od njih. Međutim, ono što će svakako biti jedan od najvećih izazova za postkolonijalizam uopšte je uvođenje upravo ove promene u odnosima moći sa Zapadom. Postkolonijalizam je matično utemeljen na jednom izrazito jednosmernom odnosu moći a savremena realnost pokazuje drugačije lice te relacije. Danas je situacija kompleksnija nego što je to bio slučaj u doba kolonijalne uzurpacije. Možemo govoriti o izrazito disperzivnim temama, od različitih bilateralnih odnosa između bivših kolonija i kolonizatora, do opštijeg odnosa Okcident-Orijent. U svakom slučaju, postkolonijalna teorija će morati da preispita neke od temeljnih pretpostavki i da ih redefiniše kako bi se održao plamen postkolonijalnog rezona koji je daleko važniji od teorijske bitke.

⁵⁶ Cvetan Todorov, *Strah od varvara: s one strane sudara civilizacija*, Karpos, Loznica, 2014, str. 16.

⁵⁷ „Za to vreme, prirodne resurse tih zemalja pljačkaju državljani drugih grupa zemalja, uz aktivno saučesništvo njihovih sopstvenih korumpiranih upravljača; etnički sukobi u njima donose pustoš. Neki slojevi njihovog stanovništva pokušavaju da se uvuku u „zemlje straha”, najbogatije zemlje, da u njima zarade za bolji život” (Cvetan Todorov, *Strah od varvara: s one strane sudara civilizacija*, op. cit., str. 16).

Zaključna razmatranja

Kao što je to bio slučaj i sa drugim društveno-humanističkim disciplinama, i postkolonijalne studije su imale trnovitu incijaciju. Mada osporavane sa više strana i po različitim osnovama, ipak su uspele da konsolidovano nastave da budu deo globalnog akademskog pejzaža. Za razliku od drugih disciplina iz oblasti socijalne misli sa kojima, kako smo rekli, dele traumatično iskustvo prvobitnog akademskog priznanja relevantnosti, postkolonijalne studije od samog početka imaju i hendikep zbog činjenice da *a priori* treba da zastupaju glas politički, ekonomski i kulturološki „nevidljivih”. U trenutku nastanka postkolonijalnih studija, predmet proučavanja je globalno marginalizovan i nužno neravnopravni *Drugi*. Pa ipak, ta bitno otežavajuća okolnost donela je i sazajne koristi. Prednosti o kojima je reč naročito možemo uočiti na nivou postkolonijalizma kao teorije. Od početka sinkretičkog karaktera, postkolonijalna teorija uspela je da izbegne zamke „svrstavanja” u postmodernizam, poststrukturalizam, neomarksizam, feminizam itd. i da se izbori za teorijsku nezavisnost. Svakako da su uticaji pomenutih (i nekih drugih) pravaca uočljivi, ali se ne može govoriti o nedostatku originalnosti u postkolonijalnoj teoriji, već jedino o nedovoljno širokom opsegu koji ona može epistemički obuhvatiti. Kao što smo u radu istakli, upravo to je njeno glavno ograničenje kada se posmatra u kontekstu međunarodnih odnosa. Ukoliko se ne odlučimo za pristup na mezo nivou, postkolonijalna teorija ne uspeva da se „takmiči” sa holističkim, *grand* teorijskim sistemima, kakvi su realizam, liberalizam, pa čak i konstruktivizam koji joj je najrodniji, ali ipak predmetno obuhvatniji. No, ilustracije savremenih izazova poput versko uslovljenog terorizma ili masovnih migracija iz ratom devastiranih područja na Bliskom istoku, najbolje svedoče o neophodnosti postkolonijalne teorije u savremenim analizama bez obzira na to da li je analize imaju politikološki, sociološki ili antropološki primarni istraživački karakter.

Postkolonijalne studije danas spadaju u domen kulturološkog. Postkolonijalna teorija je šire postavljena (i samim tim plodonosnija) i može biti važno pomoćno (ili čak i glavno) oruđe za razumevanje različitih savremenih fenomena. Svakako, disciplinarno-teorijski dijalog treba da bude otvoren a zagonetka postkolonijalizma se na ova dva nivoa može rešiti različitim kompromisima. No, postkolonijalni rezon kao meta-paradigma danas, možda i više nego ikad, ne sme da bude upitan. Autori koji su postavili potporne stubove postkolonijalne logike pribojavali su se da upravo do toga neće doći i da će, uprkos postojanju i studija i teorije, imperijalna kolonijalna okrutnost prema istočnom ili orijentalnom *Drugom* opstati. Stoga nije na odmet podsetiti da o disciplini i teoriji moramo raspravljati na akademskom nivou, ali kada je reč o postkolonijalnom pogledu na svet on prevazilazi granice nauke i postaje jedan od osnovnih ontoloških izazova u 21. veku. Taj izazov je u biti humanističkog karaktera

i postoji samo jedno rešenje te postkolonijalne zagonetke, a ono iziskuje daleko više truda, tolerancije, prihvatanja i razumevanja nego što je to bio slučaj do sada.

Bibliografija

- Abot, Elizabet, *Slatko-gorka istorija šećera*, Geopoetika, Beograd, 2009.
- Arsenijević Mitrić, Jelena, „Dijalektika postkolonijalizma”, *Lipar*, god. XVII, br. 60, 2016, str. 41–62.
- Bakić-Hayden, Milica, *Varijacije na temu „Balkan”*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 2006.
- Braudel, Fernand, *On History*, The University of Chicago Press, Chicago, 1982.
- Derida, Žak, *Bela mitologija*, Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad, 1990.
- Dimitrijević, Vojin i Stojanović, Radoslav, *Međunarodni odnosi*, Službeni list SRJ, Beograd, 1996.
- Donnelly, Jack, „Realizam”, u: Dejan Jović (ur.), *Teorije međunarodnih odnosa: realizam*, Politička kultura, Nakladno-istraživački zavod, Zagreb, 2013, str. 39–66.
- Ejdus, Filip, „Diskurzivna i praktična konstrukcija međunarodne (ne)bezbednosti”, u: Dejan Jović (ur.), *Konstruktivističke teorije međunarodnih odnosa*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2016, str. 199–228.
- Fekete, Liz, *A Suitable Enemy: Racism, Migration and Islamophobia in Europe*, Pluto Press, London, 2009.
- Foucault, Michel, *Znanje i moć*, Globus, Zagreb, 1994.
- Fuko, Mišel, *Poredak diskursa*, Karpos, Loznica, 2007.
- Leela Gandhi, *Postcolonial Theory: A Critical Introduction*, Allen & Unwin, Australia, 1998.
- Go, Julian, “Decolonizing Bourdieu: Colonial and Postcolonial Theory in Bourdieu’s Early Work”, *Sociological Theory*, Vol. 31, No. 1, 2013, pp. 49–74.
- Griffiths, Martin, Roach, Steven, Solomon, Scott M, *Fifty Key Thinkers in International Relations*, Routledge, London and New York, 2009.
- Jackson, Robert, Sorensen, George, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Oxford University Press, Oxford, 2012.
- Jang, R. Dž. S., *Postkolonijalizam: sasvim kratak uvod*, Službeni glasnik, Beograd, 2013.
- Jovanović, Nataša, “Contemporary Orientalistic Discourse as the Framework for the Analysis of Islamophobia in Western Societies”, in: Stanarević Svetlana,

- Đorđević Ivica, Rokvić Vanja, (eds), 3rd International Conference on Human Security, Human Security Research Center Faculty of Security Studies, University of Belgrade, Belgrade, 2017, pp. 269–276.
- Jovanović, Nataša, „Značaj izborne kulture za održavanje i razvoj minimalnog nivoa demokratije: primer Republike Tunis”, *Kultura*, br. 148, 2015, str. 202–223.
- Jović, Dejan, „Uvod u studij realizma”, u: Jović, Dejan (ur.), *Teorije međunarodnih odnosa: realizam*, Politička kultura, Nakladno-istraživački zavod, Zagreb, 2013, str. 15–38.
- Kaviraj, Sudipta, “In Search of Civil Society”, in: Sudipta Kaviraj and Sunil Khilnani (eds), *Civil Society: History and Possibilities*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, pp. 287–323.
- Lake, David A., “Theory is dead, long live Theory: The end of the Great Debates and the rise of eclecticism in International Relations”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, pp. 567–587.
- Lake, David A., “Why ‘isms’ Are Evil: Theory, Epistemology, and Academic Sects as Impediments to Understanding and Progress”, *International Studies Quarterly*, Vol. 55, Issue 2, 2011, pp. 465–480.
- Larsen, Neil, “Imperialism, Colonialism, Postcolonialism”, in: Henry Schwarz, Sangeeta Ray (eds), *A Companion to Postcolonial Studies*, Blackwell Publishing, New York, 2005, pp. 23–52.
- Merton, Robert K., *O teorijskoj sociologiji*, Plato, Beograd, 1998.
- Molnar, Aleksandar, *Rasprava o demokratskoj ustavnoj državi*, tom II, Samizdat B92, Beograd, 2001.
- Molnar, Aleksandar, „Inovativnost Montesjkeovog određenja despotije”, *Sociologija*, god. 57, br. 3, 2015, str. 401–420.
- Nojman, Iver B., *Upotrebe Drugog: „Istok” u formiranju evropskog identiteta*, Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2011.
- Rajan, Rajeswari Sunden, Park, You-me, “Postcolonial Feminism/Postcolonialism and Feminism”, in: Henry Schwarz, Sangeeta Ray (eds), *A Companion to Postcolonial Studies*, Blackwell Publishing, New York, 2005, pp. 53–71.
- Said, Evdard, *Orijentalizam*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2008.
- Said, Edvard, *Kultura i imperijalizam*, Beogradski krug, Beograd, 2002.
- Said, Edward, “Orientalism Reconsidered”, *Cultural Critique*, No. 1/1985, pp. 89–107.
- Salvatore, Armando, “Beyond Orientalism? Max Weber and the Displacements of ‘Essentialism’ in the Study of Islam”, *Arabica*, Vol. 43, No. 3, 1996, pp. 457–485.
- Seth, Sanjay, “Postcolonial Theory and the Critique of International Relations”, *Millenium: Journal of International Studies*, Vol. 40, No. 1, 2011, pp. 167–183.

- Seth, Sanjay, Gandhi, Leela, Dutton, Michael, "Postcolonial studies: A beginning...", *Postcolonial Studies*, Vol. 1, No.1, 1998, pp. 7–11.
- Simić, Dragan R, „Još jedanput o 'Četiri velike debate' (Crtice iz istorije nauke o međunarodnim odnosima)", *Politička revija*, vol. 18, god. (XX) VII, no. 4, 2008, str. 1465–1484.
- Swingewood, Alan, *A Short History of Sociological Thought*, MacMillan Palgrave, London, 2000.
- Todorov, Cvetan, *Strah od varvara: s one strane sudara civilizacija*, Karpos, Loznica, 2014.
- Waever, Ole, "Securitization and Desecuritization", in: Ronnie Lipschutz (ed.), *On Security*, Columbia University Press, New York, 1995, pp. 46–86.
- Wallerstein, Immanuel, "The rise and future demise of the world capitalist system: Concepts for comparative analysis", *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 16, 1974, pp. 385–415.

Nataša JOVANOVIĆ

**THE RUBIK'S CUBE OF POSTCOLONIALISM: THEORY'S SYNCRETISM
AND CHALLENGES IN POSTCOLONIAL STUDIES**

Abstract: The paper examines the genesis of postcolonialism in various (mutually conditioned) forms: at the conceptual, humanistic, theoretical and disciplinary level. With the contextualization of the work of the first authors who put the question mark on the established and dominant western-centric perception of global divisions, we will (de)construct various historical and paradigmatic influences on the development of postcolonialism. A special emphasis is put on the position of postcolonialism within the so-called Great Debates in the academic discipline of International Relations. Also, we consider the possibility of development of postcolonialism as a theory on the medium level that has a multiple utility for International Relations. A critical examination of the initial assumptions of postcolonialism as inherently processual, reflexive and subversive, will open up the issues of the contemporary challenges of the social life of former colonies and their relationships with other actors on the international scene. One of the major issues (which can be set as a hypothesis) is how to use the advantage of the epistemological and theoretical postulates of postcolonialism in the research of the modern world in which the orientalist rhetoric largely survives, but due to the rise of terrorism and large-scale migration from the Middle East, the political and social reality is changed?

Key words: Postcolonialism, International relations, Great Debate, Orientalism, Identity, Otherness, Edward Said, Michel Foucault, Thomas Hobbes.